

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ.

Постановка проблеми. Життєдіяльність людини в сучасному суспільстві потребувала розширення меж підготовки спеціалістів соціальної роботи і соціально-педагогічної сфери. Це обумовлено тим, що сотні, тисячі людей різного віку і статусу потребують соціального захисту, психолого-педагогічної підтримки, соціального виховання конкретної особистості, сім'ї, що й обумовило необхідність пошуку шляхів професійного навчання таких спеціалістів. У реальних умовах одним із важливих механізмів оптимізації професійної підготовки є організація практичного навчання майбутніх соціальних педагогів.

Істотне місце в цьому процесі займає проблема такого практичного навчання студентів, яке зорієнтоване на оволодіння необхідними практичними знаннями, вміннями і навичками, формування стійкої мотивації до активної діяльності у соціальній сфері.

Аналіз останніх публікацій. Вагоме значення для розкриття проблеми підготовки і професійного становлення спеціалістів у галузі соціальної роботи і соціальної педагогіки мають наукові праці І. Зверєвої, А. Капської, Л. Міщик, С. Харченко, С. Шацького та ін.

Загальні закономірності соціальної взаємодії, детермінуюча роль соціального середовища у процесі становлення особистості, формування людини розкрито у дослідженнях філософів, соціологів, психологів і педагогів (В. Андрущенко, І. Бех, М. Головатий, І. Зязюн, І. Кон, В. Мухіна, М. Перепилиця, В. Шадриков та ін.).

Невирішені раніше частини проблеми. Проте сьогодні ще відсутні концептуальні і методичні підходи до вирішення проблеми професіоналізації

соціальних працівників у контексті практичного навчання студентів. Вищі навчальні заклади змушені самостійно відпрацьовувати моделі і технології практикоорієнтованого навчання, взаємодії з різними соціальними інститутами з метою організації підготовки соціальних працівників.

Зважаючи на те, що у ВНЗ домінує теоретичне навчання, а соціальна робота потребує особливих професійних умінь, вважається за доцільне зробити акцент на практичному навчанні соціальних працівників. Адже практичне навчання студентів в умовах педагогічної університетської освіти за спеціальністю "соціальна робота" буде ефективною, якщо воно сприятиме формуванню і розвитку професійно важливих особистісних якостей спеціаліста, умінь і навичок проводити діагностику, створювати карту соціальної історії клієнта, вирішувати типові суперечливі проблеми клієнтів, володіти соціально-правовою базою, організовувати взаємодію різних відомств, здійснювати аналітичну, прогностичну, корекційну роботу.

Не викличе заперечення думка про те, що професійний розвиток соціального працівника як спеціаліста, який працює у сфері "людина-люди-на", відбувається протягом усіх років його праці [1].

Метою даної статті є перегляд найбільш узагальнених підходів до розуміння та взаємодії знань та умінь, визначення можливих методів формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів;

У процесі підготовки майбутнього педагога до соціальної роботи з клієнтами важливу роль відіграють професійні уміння, що формуються під час вивчення соціально-психолого-педагогічних дисциплін. Вони реалізуються через систему умінь, спрямованих на одержання конкретного результату професійної виховної діяльності.

На нашу думку, для ефективно виконання актуальних професійних завдань, соціальний педагог повинен володіти такими уміннями: практичний контроль і самоконтроль результативності процесу соціальної допомоги, корекції, реабілітації людини, новаторство, творчість в застосуванні різних

технологій, професійна об'єктивність, активізація і використання можливостей самого клієнта.

Професор Лавриненко виділяє такі принципові уміння для соціального педагога:

1. Соціальний працівник повинен свідомо застосовувати конкретні знання і навички в конкретній ситуації. Він повинен також усвідомлювати і власні відкриття, зроблені в практичній роботі.

2. Соціальний педагог повинен займатися клієнтом як цілісною особистістю, враховуючи його біологічний, психологічний, соціальний і духовний стан.

3. Уміння вести ділові стосунки з клієнтом, дотримуючись його гідності. Необхідно сприймати клієнтів як людей, що являють собою цінність просто внаслідок їхньої людської природи.

4. Бачення в клієнті індивідуальності. Постійне прагнення як можна глибше розкрити властивості особистості.

5. Уміння надати клієнту сучасне бачення його проблеми. Успіх професійної допомоги багато в чому залежить від правильного розуміння загальної ситуації і застосування різних підходів. Коли соціальний педагог вносить ясне розуміння і пропонує сучасні, творчі способи вирішення наявної проблеми, він вклинає клієнту почуття оптимізму і готовність до співпраці.

6. Уміння ґрунтуватися на знанні можливостей клієнта. Повинен допомагати клієнту розкрити і ефективно використовувати його сили.

7. Уміння підштовхувати клієнта до максимальних зусиль по вирішенню його проблем. Ефективно змінити ситуацію можливо лише тоді, коли той, хто повинен змінитися, сам ясно зрозуміє таку необхідність і в нього виникне бажання діяти у цьому напрямку. Соціальний працівник повинен сприяти цьому, корегуючи і підбадьорюючи його.

8. Уміння сприяти максимальному самовизначенню клієнта. Соціальний педагог керує процесом надання допомоги, а не самим клієнтом. Він допомагає

клієнту дослідити альтернативи і їх можливе значення. Але не диктує остаточний вибір можливостей.

9. Уміння допомогти клієнту набути навички самоуправління виникаючими ситуаціями. Те, чого клієнт досягає в результаті своєї взаємодії з соціальним працівником, повинне бути використане ним для вирішення важких життєвих ситуацій не лише в теперішньому, але й в майбутньому.

10. Вміння працювати з клієнтом конфіденційно. Конфіденційність є абсолютна і відносна.

11. Вміння залишатися вірним філософії нормалізації. Багато об'єктів соціальної роботи мають значні розумові і фізичні обмеження. Філософія нормалізації зводить до мінімуму ізоляцію та інтегрує неповноцінних людей в суспільне середовище з гарантією, що їхнє життя буде схожим на життя нормальних людей, на скільки це можливо.

12. Вміння постійно оцінювати прогрес в справі зміни людей. Практика соціальної роботи включає в себе роботу з людьми, що змінюються в ситуаціях, що змінюються. Якщо бажаний результат не досягається, необхідно використати інший план дій [3, с. 15-18].

Практичні уміння, звичайно, набуваються з досвідом роботи за спеціальністю. Їхньою основою також є певні особистісні якості.

В загальному можна виділити кілька груп умінь.

Уміння комунікативні: володіння культурою міжособистісного спілкування, налагодження контакту з іншою людиною, розвиток позитивної емоційної взаємодії з клієнтами.

Уміння аналітичні: аналіз проблем, процесів, явищ в соціумі, аналіз стану особи та впливу на неї мікро соціуму тощо.

Уміння організаторські: створення та розвиток офіційної та неофіційної мережі соціальної підтримки особистості, залучення волонтерів, залучення різних організацій (державних та недержавних), що можуть надавати певну допомогу.

Уміння прогностичні: прогнозування розвитку особистості з урахуванням її проблем, постановка мети та завдань діяльності, передбачення можливого результату роботи, планування етапів майбутньої діяльності.

Уміння проектувальні: дозволяють створювати програму діяльності за певними напрямками роботи, здійснювати вибір необхідних форм, методів діяльності, конкретизувати зміст роботи на кожному окремому етапі, та в окремих випадках [1, с. 27].

Технології формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів спираються на принцип саморозвитку і послідовне навчання їх методам, що розвивають визначені вміння. Ми розробили комплекс методів навчання розвивального характеру. Охарактеризуємо основні з них.

Методи пізнання професії. Життя і діяльність видатних людей підтверджують давню істину: для того, щоб змінювати навколишній світ на краще, спочатку його необхідно пізнати. Пізнання професії - процес об'єктивного відображення соціально-педагогічної діяльності, середовища у формі знань. Будь - яке знання, в тому числі й професійне, зберігається у вигляді ідей, теорій, закономірностей, що визначають ціннісний аспект соціально-виховної діяльності педагога.

У процесі пізнання майбутні соціальні педагоги можуть не тільки сприймати знання про професію та її соціальні й виховні функції (чуттєве пізнання), а й оперувати ними (логічне пізнання), узагальнювати (теоретичне пізнання), пристосовувати до власних професійних потреб (практичне пізнання). Розмаїття існуючих методів пізнання професії може бути умовно поділене на дві великі групи:

I) методи спостереження за професійною діяльністю, соціальним середовищем; II) методи осмислення (аналізу, синтезу, порівняння, моделювання, аналогії), результатів спостереження соціальної виховної діяльності.

Методи першої групи можуть розрізнятися залежно від виду та об'єктів спостережень: включене, коли майбутній педагог є безпосереднім учасником

професійної діяльності, наприклад, у період ознайомчої практики; невиключене — спостереження «з боку», коли студенти не належать до суб'єктів професійної діяльності і спостерігають за процесом під час окремих відвідувань занять; відкрите, коли за діяльністю студентів спостерігають викладачі під час практичних занять, методисти, вчителі в період проведення різних видів практик; приховане, коли за майбутніми педагогами ведеться опосередковане спостереження. Відповідно і самі студенти користуються різними видами спостережень за діяльністю клієнтів у період практики. При цьому їм рекомендується визначити мету, виділити суттєві ознаки об'єкта спостереження, скласти його якісний і кількісний опис, вести протокол.

Як зазначає Олександра Дубасенюк, серед *методів* пізнання *другої групи* охарактеризуємо *метод професійно значущих асоціацій*. Це метод спрямований на встановлення зв'язків між різними людьми, явищами, процесами, що має відношення до соціально - педагогічної професії.

Ми зазначаємо, що метод професійно значущих асоціацій для студентів може бути засвоєний через реалізацію *вправ*.

Метод аналогів об'єктів професійного середовища— це метод пізнання, який готує майбутнього педагога до творчої праці, що ґрунтується на знаходженні об'єктів (аналогів), котрі мають суттєву (за формою, структурою, функціями) схожість із пізнаваними об'єктами цього середовища. Вміння знаходити аналоги значно розширює сферу знання студента, стимулює і розвиває його інтуїцію, уявлення та інші якості, важливі для продуктивного професійного мислення.

На нашу думку, навчання студентів даному методу можна здійснювати за допомогою *вправ*, у яких потрібно знайти всі види аналогів для соціально-виховної роботи з учнями різного віку, а також різноманітних прийомів, які мають професійно-педагогічну спрямованість.

Методи професійного проектування. Велику увагу прогнозуванню та проектуванню надавав А. Макаренко, котрий вважав, що педагогіка повинна розробляти проблему мети виховання та методи наближення до цієї мети.

Проект, план як мета та завдання, що висуваються в ньому, стимулює, мобілізує, організує особистість у її професійному русі. За допомогою проектування майбутній педагог може уявити своє близьке, середнє і віддалене професійне майбутнє, передбачити шляхи його досягнення. Прогнозування, планування власної діяльності - процес інтимно-особистісний, який не витримує тиску, формального ставлення і не може здійснюватися без бажання та інтересу.

Стратегія навчання методам проектування спирається на передачу викладачем студенту вміння добирати професійні цілі, співвідносити їх з особистими потребами і можливостями, розподіляти професійні завдання залежно від їх труднощів; передбачати дії операцій, необхідних для досягнення поставленої мети.

Метод перспективних ліній як один з методів проектування ґрунтується на уявленні клієнта про свої близькі, середні й віддалені перспективи. Перші пов'язані з поточною діяльністю. До них можуть бути віднесені: прагнення добре вчитися, займатися у проблемних групах, семінарах, гуртках та науково-дослідницькою роботою, засвоєння конкретних педагогічних умінь та навичок. Середні перспективи формуються як прагнення до більш значущих подій, наприклад, участь у педагогічній олімпіаді, конкурсі педагогічної майстерності, підготовці до різних видів педагогічної практики. Віддалені перспективи пов'язують майбутніх соціальних педагогів з отриманням спеціальності, оволодінням основами професійно-педагогічної майстерності, розвитком комплексу педагогічних знань та вмінь.

Метод ступеневого проектування передбачає вирішення на кожному практичному занятті педагогічних завдань різного рівня труднощів. При цьому студенти повинні навчитися розв'язувати: тестові завдання, орієнтовані на репродуктивне відтворення навчальної інформації; завдання частково-пошукового рівня, що передбачають застосування навчальних знань у типових ситуаціях; евристичні завдання, спрямовані на використання навчальної інформації у нестандартних умовах.

Метод професійної комунікації. Для педагога уміння знаходити спільну мову, встановлювати доцільні стосунки з клієнтами є професійною необхідністю. За рівнем комунікабельності пізнається зрілий професіоналізм педагога.

Шляхом саморозвитку, на основі оволодіння методами комунікації майбутні педагоги можуть здобути загальний дар спілкування, який виражається: у почутті впевненості в собі, комфортному самопочутті за будь-яких обставин із різними категоріями клієнтів; у здатності приваблювати інших людей; у почутті власної гідності; в умінні виконувати ролі, що відповідають змісту задач, що розв'язуються; в умінні поводити себе природно, щиро; у почутті міри; в умінні говорити з кожним на його мові.

Метод «золотої середини» - метод довірливої комунікації, що ґрунтується на пошуку й утриманні образу розуміння іншої людини. Образ розуміння (золота середина) (складається із знання, довіри, співчуття, співдії, що виявляється стосовно інших партнерів по спілкуванню.

Як показує досвід, конфлікт у спілкуванні студентів з клієнтами в період педпрактики може виникнути в разі випадання будь-якої складової образу розуміння: відсутність знання, недовіри або «сліпої» довіри, байдужості.

Знання психології формується на основі вмінь студента бачити клієнта слухати його, правильно ставити питання, виявляти щирий інтерес до його проблем, довіри до нього, підходити до людей з оптимістичною гіпотезою; співчувати на основі вміння ставати на місце іншої людини, відчувати чужий біль, не відвертатися від труднощів клієнта; радіти успіхам їх; своєчасно приходити їм на допомогу; підтримувати справедливу точку зору, мати активну життєву позицію. Як підтверджують спостереження, найбільш простим і ефективним способом, за допомогою якого можна отримати знання про клієнта, є вміння правильно слухати його (майже 30% студентів уміють це робити спокійно й уважно).

Метод рольової гармонізації — це метод комунікації, що здійснюється на основі гармонійної ролі партнера по спілкуванню. Гармонійними називають

ролі, які доповнюють одна одну в навчальній, ігровій, трудовій, суспільній діяльності.

Знання метода рольової гармонізації озброює майбутніх соціальних педагогів засобом активного подолання конфліктів в соціальному середовищі. Замість розриву комунікації студентам пропонуються такі шляхи її збереження: зміна своєї соціальної позиції, врахування змінюючого статусу клієнтів. При цьому кожна зміна повинна сприяти досягненню такту в стосунках, підвищенню задоволеності від спілкування, не приниження особистості, а сприяння її розвитку. Право на виконання ролі більш високого соціального статусу повинно бути підкріплене відповідним життєвим (професійним) досвідом, рівнем кваліфікації, віком, заслуженими конкретними результатами (успіхами) виховної діяльності.

Уявлення майбутніх педагогів про рольову гармонізацію формується на практичних заняттях, у процесі організації різної педпрактики за допомогою аналітичного розбору їх реальної поведінки та поведінки учнів у різних педагогічних ситуаціях.

Метод змінюючої тактики - це метод ділової комунікації, який враховує індивідуальні комунікативні особливості співбесідника. Для того, щоб бути тактовним у діловому, професійному спілкуванні, педагогу необхідно: постійно пам'ятати про рушійні мотиви співбесідника, його очікування, переваги, яких він добивається у бесіді, його бажання самостверджуватися, почуття справедливості; за будь-якої можливості використовувати особистий контакт; прагнути чітко і ясно викладати інформацію; дати ґрунтовне пояснення своєї позиції, якщо з нею не згоден співбесідник; ніколи не ставитися зверхньо до інших; не вести моралізаторські бесіди.

У всіх випадках педагогу слід мати на увазі, що методи комунікації не є простою технікою досягнення легкого успіху в професійному спілкуванні. Тільки за цією умовою ці методи будуть служити моральним цілям, допоможуть досягати розуміння і гармонії у стосунках з людьми.

Методи професійної самоорганізації. Професійна самоорганізація -

активний, свідомий процес, що спонукається метою і мотивами самоуправління, який передбачає наявність: об'єкта самоорганізації - професійної виховної діяльності; її мети — досягнення професійних умінь; засобів здійснення самоорганізації - певного рівня сформованості інтелектуально-практичних дій і операцій.

Студенти високого рівня самоорганізації володіють комплексом особистісно-професійних властивостей: складними, тісними, неформальними зв'язками з професійним середовищем; достатньо розвинутим практичним педагогічним мисленням (інтелектом); цілеспрямованістю практичних дій; здатністю до розумово-вольових дій, спрямованих на подолання труднощів, що стоять на шляху досягнення головної мети; здатністю працювати самостійно, враховуючи особливості професійного моменту, педагогічної ситуації; творчо підходити до розв'язання педагогічних задач.

Методи самоорганізації є водночас і засобом професійно-педагогічного самоствердження майбутнього педагога, виявом його самостійності та вироблення індивідуального стилю виховної діяльності.

Метод поглиблення професійно-педагогічних зв'язків - метод професійної самоорганізації, спрямований на утворення, ускладнення, закріплення зв'язків з об'єктами професійно-педагогічного середовища.

Цей метод потребує від майбутнього педагога великого уміння володіти собою, великих розумово-вольових зусиль, цілеспрямованості.

До основних професійних зв'язків відносимо зв'язки із засобами комунікації, професійною інформацією, що засвоюється в період вивчення педагогічних дисциплін, з професійними цілями, які спрямовують професійну педагогічну діяльність на досягнення суспільно значущого результату.

Методи професійного самоконтролю. Для майбутнього соціального педагога володіння засобами самоконтролю - професійна необхідність, оскільки він завжди виступає для вихованців взірцем поведінки.

Професійний самоконтроль передбачає процедуру виміру, в якій суб'єктом останнього виступає педагог-професіонал, а об'єктом - результати

його професійної діяльності (сформована особистість), сам вимір - спеціальні шкали самоконтролю.

Самоконтроль професійних відносин - метод, за допомогою якого студенти мають можливість оцінити: своє ставлення до професії педагога, до педагогічних дисциплін та практики, до навчальної групи, своїх товаришів.

Самоконтроль професійних знань - метод, за допомогою якого студент може визначити реальні знання навчальних предметів, чинників, що впливають на успішність оволодіння майбутньою професією.

Самоконтроль психічного стану - метод, який дає студентам змогу оцінити той психічний стан, котрий впливає на успішність їхнього професійного розвитку. До показників психічного стану можна віднести тривожність, неспокій, знервованість або, навпаки, байдужість, пасивність.

Методи професійної саморегуляції. Засвоєння таких методів дає можливість майбутньому педагогу не тільки розвинути необхідну професійну чутливість, а й навчитися максимальній концентрації уваги, волі, мислення на об'єктах професійного середовища.

Професійна саморегуляція - найважливіші вміння професіонала, спрямовані на досягнення важливих проміжних або кінцевих результатів професійної діяльності: оптимальних професійних відносин, адекватної самооцінки професійних можливостей, професійно важливих якостей, професійної зрілості та ін. При цьому регулюючим засобом може виступати слово, почуття професійного часу, самооцінка професійних можливостей.

Проаналізовані методи формування виховних умінь майбутніх соціальних педагогів сприяють їхньому ефективному професійному становленню новій соціокультурній ситуації, дають можливість краще орієнтуватися у різноманітних ситуаціях, вчать приймати оптимальні самостійні рішення у соціально-педагогічній діяльності.

Таким чином, очевидно, що для успішної роботи соціальному педагогові необхідно опанувати різні вміння. Основу для цього закладають особистісні якості та професійні знання, що їх отримує людина в процесі навчання. Велике

значення у формуванні професійних умінь має практика студент і його робота по самовдосконаленню. Закріплюються і остаточно формуються професійні уміння в процесі безпосередньої роботи за спеціальністю. [2, с. 37]

Отже, професійна практика, з одного боку, є для майбутнього фахівця широким полем перевірки всіх творчих здобутків, набутих у ВНЗ, а з другого - практика створює умови для більш глибокого осмислення змісту і функцій професії, перевіряє адекватність власних професійних уявлень і своїх можливостей, та найголовніше - оптимізує процес формування професійних умінь і навичок, необхідних для самостійної діяльності.

Література:

1. Василькова Ю.В., Василькова Т.А. Социальная педагогика : Учебн. пособие для студ. пед. вузов и колледжей. – М.: Изд. центр «Академия», 1990.-440 с.
2. Олександра Дубасенюк. Методи формування професійної умілості майбутніх учителів. Шлях освіти № 1: М-во освіти і науки Укр. Акад. пед. наук Укр. асоц. працівників гімназій і ліцеїв Укр., К: Педагогіч. преса, 1998. – С.37-40.
3. Социальная педагогика: Курс лекций / Под общей ред. М.А.Галагузовой. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 416с.

The pedagogical practice is a part of the educational process at the higher educational schools and plays an the training of the specialists of the social work. It creates real conditions for formation on the professional pedagogical skills of students and to help them to receive an experience of the professional work, to use an acquired knowledge at the practice, to form a right attitude to the profession of the social teacher. The practice foresees the checking of the main sums of the social work of students; to apply a receivable professional knowledge in the real conditions, draw them into decision of the practical problems; the development of the skills and habits which are necessary for the needs of the clients and formation of correction aid.